

Тендрівська затока

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua;

Костюшин Василь Анатолійович, к.б.н., координатор Чорноморської програми Ветландс Інтернешнл, вул. Комінтерну, 1, Київ, 01032, тел.: (044) 256 4862, e-mail: kv@wetl.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 1 грудня 2003 р.

Географічні координати: 46°12' пн. ш., 31°44' сх. д.

Розташування: Північне Причорномор'я. Херсонська область, Голопристанський район, за 60 км південно-західніше від м. Херсон. Межує з рамсарським угіддям «Ягорлицька затока», від якого Тендрівська затока відділена низьким Ягорлицьким півостровом.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 0,1 м, максимальна – 2,1 м, середня – 1,1 м.

Площа: 38000 га

Короткий опис: Солоноводна лагуна, відокремлена від моря низькими вузькими піщаними косами. Має виключне значення як місце гніздування, линяння, зупинки під час сезонних міграцій та зимівлі птахів водно-болотного комплексу. Одне з найменш видозмінених водно-болотних угідь лагунного типу всього чорноморського узбережжя, тому тут збережено високий рівень біорізноманіття. Тут мешкає багато рідкісних та вразливих видів, в тому числі й понтійських реліктів. Як частина угіддя «Ягорлицька і Тендрівська затоки» входила до переліку рамсарських угідь ще за часів СРСР.

Рамсарські критерії: 2, 3, 4, 5

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(2) Місце зимівлі двох глобально загрозливих видів – чорні білоокої *Aythya nyroca* та казарки червоноволої *Rufibrenta ruficollis*.

(3) Місце перебування великої кількості різних видів качок *Anatidae* та побережника болотяного *Limicola falcinellus*, які є показниками екологічного стану угіддя.

(4) Місце гніздування багатьох видів водно-болотних птахів.

(5) Забезпечує гніздування та зимівлю численних водно-болотних птахів; гніздова популяція складає 25-100 тис. пар, а зимуюча – 450-700 тис. особин.

Фізичні особливості ВБУ: У затоці є три групи невеликих островів площею від 2 до 28 га: Орлов та Нові острови (на заході затоки), Бабин та Смалений (в центрі), Потіївські острови (на сході). Більша їх частина, а саме Новий, Потіївський, Смалений і Тендрівська коса – піщано-черепашкові, намивного походження; Бабин та Орлов – плескаті острови материкового походження. Всі острови мають пониження в центральній частині. На морських островах у таких пониженнях, зазвичай, розташовуються невеликі озера. Береги островів з боку материка, зазвичай, низинні та заболочені, а з боку моря – дуже мінливі, з непостійною береговою лінією, мілководними затоками та бухтами, завглибшки не більше 1 м. Абісальна зона затоки має форму жолоба глибиною від 2 до 3 м і розташована уздовж Тендрівської коси. У Тендрівській затоці, внаслідок того, що вона відокремлена від відкритого моря довгою піщаною косою, відчувається вплив Дніпра, що впадає в Дніпро-Бузький лиман на північ від угіддя. Гідрологічний баланс затоки досить сталий, хоча і підвладний впливу вітру. В деякі зими затока може вкриватися кригою, але не більше, ніж на 2–3 тижні. Солоність води тут коливається від 10 до 14‰. З 1975 р. спостерігається певне порушення гідрохімічного балансу через скидання в затоку прісної води з рисових плантацій та іригаційних систем, а також солоної води з дренажних систем, розташованих поблизу с. Потіївка.

Фізичні особливості водозбірної території: Тендрівську затоку відокремлює від Чорного моря кілька піщаних кіс, найбільша з яких Тендрівська (70 км завдовжки). Місцями її пересікають природні канали. Східна частина Тендрівської затоки більш мілководна – середні глибини становлять тут близько 2 м, тимчасом як у західній – 8 м. У північному напрямку глибина зменшується. На материковому узбережжі затоки є багато неглибоких понижень, в яких розташовані невеликі озера як прісні, так і солоні, а також тимчасові

водойми, які часто бувають досить великими. На цій території розташовано 3 групи невеликих островів площею від 2 до 28 га.

Гідрологічна цінність: Використовується для водних перевезень.

Тип ВБУ: А, Е

Екологічні особливості: Основні біотопи представлені болотами, відкритими плесами, дюнними луками та галофітними угрупованнями з переважанням аргузії сибірської *Argusia sibirica*, полину сантонінського *Artemisia santonica*, куничнику наземного *Calamagrostis epigeios*, камфоросми монпельйської *Camphorosma monspeliaca*, куширу темно-зеленого *Ceratophyllum demersum*, катрану понтійського *Crambe pontica*, миколайчиків приморських *Eryngium maritimum*, галіміони черешкуватої *Halimione pedunculata*, галіміони бородавчастої *H. verrucifera*, колосняків китицевого *Leymus racemosus* і чорноморського *L. sabulosus*, кермеку Мейєра *Limonium meyeri*, різухи морської *Najas marina*, очерету звичайного *Phragmites australis*, рдесників гребінчастого *Potamogeton pectinatus* і пронизанолистого *P. perfoliatus*, видів роду покісниця *Puccinellia* sp., рупії морської *Ruppia maritima*, солонцю європейського *Salicornia europaea*, кураю содового *Salsola soda*, куги озерної *Schoenoplectus lacustris*, куги Табернемонтана *S. tabernaemontani*, соднику простертого *Suaeda prostrata*, камки морської *Zostera marina* та камки малої *Z. noltii*. Рослинність низинних частин узбережжя затоки та островів представлена асоціаціями галофітних рослин, в яких переважають представники родів *Salsola* (курай) та *Puccinellia* (покісниця). Для прибережних ділянок характерною є наявність викинутих морем водоростей, що пасмами лежать серед розріджених заростей очерету. За прибережним схилом звичайно тягнеться смуга солончакових боліт. Навколоводна рослинність переважно представлена очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом *Typha* sp. та кугою *Schoenoplectus* sp. Мілководні ділянки характеризуються багатою водною рослинністю, серед якої домінують камка морська *Zostera marina*, рупія спіральна *Ruppia spiralis*, рдесник гребінчастий *Potamogeton pectinatus* тощо.

Цінна фауна:

Птахи. Тендрівська затока з її островами та узбережжям слугує місцем гніздування для величезної кількості водно-болотних птахів з високим видовим різноманіттям. У складі орнітофауни чимало видів з Червоної книги України: хохітва *Tetrao tetrao*, дрохва *Otis tarda*, казарка червоноголова *Rufibrenta ruficollis*, чернь білоока *Aythya nyroca*, гага звичайна *Somateria mollissima*, крохаль середній *Mergus serrator*, дерихвости лучний *Glareola pratincola* і степовий *G. nordmanni*, крячок каспійський *Hydroprogne caspia*, ходуличник *Himantopus himantopus*, кроншнеп великий *Numenius arquata*, кроншнепи середній *N. phaeopus* і тонкодзьобий *N. tenuirostris* та інші. Загальна чисельність птахів, що гніздиться тут, коливається від 25 до 100 тисяч пар. Серед них домінують мартини середземноморський *Larus melanoccephalus* (20–72 тис. пар) і жовтоногий *L. cachinnans* (70–1030 пар), морський голубок *L. genei* (5–19 тис. пар), крячки рябодзьобий *Sterna sandvicensis* (3–18,7 тис. пар) і річковий *S. hirundo* (3,1–6,3 тис. пар), баклан великий *Phalacrocorax carbo* (890–1500 пар), крохаль середній *Mergus serrator* (100–260 пар), пелікан рожевий *Pelecanus onocrotalus* (14–200 пар). Менш чисельними є галагаз *Tadorna tadorna* (60–130 пар), чаплі сіра *Ardea cinerea* (10–50 пар), велика біла *Egretta alba* (до 50 пар) і мала біла *E. garzetta* (до 50 пар), крячки малий *Sterna albifrons* (20–90 пар) і каспійський *S. caspia* (30–180 пар) та інші.

Восени й навесні через Тендрівську затоку проходить міграційний шлях багатьох видів водно-болотних птахів. Найчисельнішими є крижень *Anas platyrhynchos* (20–100 тис. особин), свищ *A. penelope* (7–10 тис. ос.), гуски сіра *Anser anser* (2–8 тис. ос.) та велика білолоба *A. albifrons* (10–40 тис. ос.), лебідь-шипун *Cygnus olor* (5–10 тис. ос.), черні червоноголова *Aythya ferina* (10–60 тис. ос.), чубата *A. fuligula* (3–40 тис. ос.) і морська *A. marila* (2–25 тис. ос.), лиска *Fulica atra* (20–100 тис. ос.), баклан великий *Phalacrocorax carbo* (10–20 тис. ос.), крячки рябодзьобий *Sterna sandvicensis* (8–36 тис. ос.) і річковий *S. hirundo* (7–12 тис. ос.), турухтан *Philomachus pugnax* (7–10 тис.).

Взимку затока дає притулок майже 45 видам птахів (450–700 тис. особин), які проживають головним чином на островах і півостровах та у відкритих водоймах затоки. Найбільшою є кількість качиних (*Anatidae*), пастушкових (*Rallidae*), мартинів (*Laridae*) та

куликів (Charadriidae). Слід відзначити лебедя-шипуну *Cygnus olor* (2–10 тис. особин), крижня *Anas platyrhynchos* (800–17500 ос.), свища *A. penelope* (250–2000 ос.), гуску сіру *Anser anser* (500–2700 ос.) та велику білолобу *A. albifrons* (2–40 тис. ос.), лиску *Fulica atra* (200–11000 ос.), червоноголову *Aythya ferina* (200–7070 ос.), чубату *A. fuligula* (500–8000 ос.) і морську *A. marila* (100–7000 ос.).

Серед риб необхідно відмітити дуже характерних для Чорного моря представників роду *Gobius*, реліктовий вид севрюга *Acipenser stellatus*, що є об'єктом комерційного лову, а також види з Червоної книги України: лосось чорноморський *Salmo trutta labrax*, піскарка сіра *Callionymus belenus* і бура *C. festivus*, білуга чорноморська *Huso huso ponticus*, осетер атлантичний *Acipenser sturio*, шип *A. nudiventris*, а також морський коник *Hippocampus guttulatus ssp. microstephanus*.

Тендрівська затока відзначається багатством бентосу та нектобентосу, особливо ракоподібних та молюсків.

Соціальні та культурні цінності: Угіддя є надзвичайно важливим для екологічної освіти, рекреації та наукових досліджень. В його межах дозволяється лімітована та контрольована експлуатація природних ресурсів (рибальство, збирання камки, лов креветки тощо), практикується, але не дуже розвинутий, неорганізований туризм.

Землеволодіння: ВБУ: Державна та колективна форми власності. Державний контроль у галузі охорони природи здійснює Державне управління екобезпеки Херсонської обл. Прилеглі землі: Представлені всі форми власності на землю (державна, колективна, приватна).

Поточне землекористування: ВБУ: На островах заборонено будь-яку діяльність, крім пов'язаної з поліпшенням умов для гніздування птахів. У глибоководній частині затоки, яка не входить до заповідника, основними видами діяльності є рибальство, рекреація та водні перевезення, хоча й відсутня організована туристична інфраструктура. Прилеглі землі: Природокористування (рибальство, полювання, рекреація тощо) дозволяється, однак його обсяги лімітуються та контролюються. Тут мають місце всі вказані вище види діяльності, а також розвинуте традиційне фермерство (випасання худоби, виноградарство, вирощування рису, іригація та інші).

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: Угіддю загрожують водний транспорт, рибальство та забруднення сільськогосподарськими і промисловими стічними водами. Найбільш ймовірні зміни землекористування, пов'язані з природною ерозією та осадовими процесами у зв'язку із динамічним характером угіддя.

Вжиті природоохоронні заходи: Рамсарське угіддя (3UA010). Мілководна східна частина Тендрівської затоки та прибережна зона, а також Потіївський та Ягорлицький Кути є основною частиною Чорноморського біосферного заповідника, яка суворо охороняється егерською службою, розташованою на 12 кордонах. У період розмноження птахів цілодобово охороняються найбільш важливі ділянки. В окремі зими впроваджується додаткове годування птахів в місцях їх скупчення.

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Розширення заповідної зони та посилення охорони в межах Чорноморського біосферного заповідника.

Проведені наукові дослідження: Проводяться в рамках Дніпровської програми науковцями інститутів біології південних морів (Севастополь), гідробіології, зоології НАН України, а також Чорноморського біосферного заповідника.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Забезпечується програмою загальноосвітньої школи, а також лекціями спеціалістів з університетів та інших організацій для основних зацікавлених груп.

Сучасний стан рекреації і туризму: За межами заповідної зони Чорноморського біосферного заповідника рекреація практикується, але організована туристична інфраструктура відсутня.

Юрисдикція: На території Чорноморського біосферного заповідника – адміністрація заповідника, на інших територіях – землевласники (організації та громадяни) та органи

місцевої влади. Державний контроль у галузі охорони природи здійснює Державне управління екобезпеки в Херсонській області.

Орган управління ВБУ: Державне управління екології та природних ресурсів у Херсонській області. Адреса: пров. Козацький, 10, м. Херсон, 73026, тел: (0552) 26 3195, e-mail: eko_kherson@hs.ukrtel.net

Джерела інформації:

- 1) Стеценко М. П., Парчук Г. В., Клестов М. Л., Осипова М. О., Мельничук Г. О., Андрієвська О. Л. Водно-болотні угіддя України: Інформаційні матеріали / Під ред. М. П. Стеценка. – Київ, 1999.
- 2) Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands: Revised and updated / Ed. by Gennadiy Marushevsky. – Kyiv: Wetlands International, 2003. – 235 pp., 81 maps.